

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Algebra dvacátého století je nauka o algebraických strukturách. Struktury se osvědčily jako prostředek ke sjednocení a utřídění dosaženého poznání v matematice.

Struktura obecně je vždy zadána na nějaké množině. Algebraická struktura je zpravidla zadána jako jedna či několik algebraických operací. Mezi užitečné algebraické struktury patří již struktury s jednou asociativní binární operací; nazývají se pologrupy. Bohatší jsou monoidy a grupy. Další často se vyskytující struktury poznáme později: okruhy, pole, vektorové prostory a svazy.

Obecně platí úměra: čím bohatší struktura, tím více výsledků pro ni můžeme odvodit, ale tím méně příkladů pro ni nalezneme.

1. Binární operace

Definice. Binární operace na množině A je libovolné zobrazení $A \times A \rightarrow A$.

Tudíž, zadat binární operaci $*$ na množině A je totéž, co zadat předpis, který libovolné dvojici (x, y) prvků z A (nazývají se operandy) přiřadí nějaký jednoznačně určený prvek z A (výsledek operace), který zpravidla označujeme $x * y$ (symbolem binární operace umístěným mezi operandy).

Příklad. Buď $\mathbf{N} = \{0, 1, 2, \dots\} \subset \mathbf{Z}$ množina všech přirozených čísel. Zobrazení $\mathbf{N} \times \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$, které dvojici přirozených čísel $(a, b) \in \mathbf{N} \times \mathbf{N}$ přiřazuje aritmetický součet $a + b \in \mathbf{N}$, je binární operace na množině \mathbf{N} .

Příklad. Na konečné množině, například $A = \{\heartsuit, \spadesuit, \diamondsuit, \clubsuit\}$ je možno zadat operaci „ \odot “ tabulkou, například

\odot	\heartsuit	\spadesuit	\diamondsuit	\clubsuit
\heartsuit	\heartsuit	\heartsuit	\heartsuit	\heartsuit
\spadesuit	\heartsuit	\spadesuit	\heartsuit	\spadesuit
\diamondsuit	\heartsuit	\heartsuit	\diamondsuit	\diamondsuit
\clubsuit	\heartsuit	\spadesuit	\diamondsuit	\clubsuit

Podle této tabulky například $\spadesuit \odot \clubsuit = \spadesuit$.

Definice. Řekneme, že binární operace „ $*$ “ na množině A je *asociativní*, jestliže pro každé tři prvky $a, b, c \in A$ platí

$$a * (b * c) = (a * b) * c.$$

Závorky pak můžeme vynechat a psát prostě $a*b*c$. Podobně $a*b*c*d = a*(b*(c*d)) = ((a*b)*c)*d = (a*(b*c))*d$ atd.

Definice. Řekneme, že binární operace „ \circ “ na množině A je *komutativní*, jestliže pro každé dva prvky $a, b \in A$ platí

$$a * b = b * a.$$

Cvičení. Ukažte, že operace „ \circ “ na množině $A = \{\heartsuit, \spadesuit, \diamondsuit, \clubsuit\}$ ze shora uvedeného příkladu je asociativní a komutativní.

Návod: S jakou symetrií tabulky je spojena komutativita operace „ \circ “? Asociativitu proveďte pro každou ze $4^3 = 64$ trojic a, b, c sestavených z prvků $\heartsuit, \spadesuit, \diamondsuit, \clubsuit$ nebo počkejte na pozdější přednášku o svazech.

2. Pologrupy

Asociativní binární operace „ $*$ “ na množině A zadává *strukturu pologrupy*:

Definice. (1) Řekneme, že je dána *pologrupa* $(A, *)$, je-li dána

- množina A ;
- binární operace „ $*$ “ na A , která je asociativní.

(2) Pologrupa $(A, *)$ se nazývá *komutativní*, je-li operace „ $*$ “ navíc komutativní.

Je též možno říci, že A je *pologrupa vzhledem k operaci* „ $*$ “. Je-li binární operace určena kontextem, lze místo o pologrupě $(A, *)$ hovořit prostě o pologrupě A .

Příklad. Různé příklady komutativních pologrup poskytují známé číselné obory. Máme pologrupy $(\mathbf{N}, +)$, $(\mathbf{Z}, +)$, $(\mathbf{Q}, +)$, $(\mathbf{R}, +)$ resp. $(\mathbf{C}, +)$ přirozených, celých, racionálních, reálných resp. komplexních čísel, vzhledem k operaci obvyklého sčítání. Máme též pologrupy (\mathbf{N}, \cdot) , (\mathbf{Z}, \cdot) , (\mathbf{Q}, \cdot) , (\mathbf{R}, \cdot) resp. (\mathbf{C}, \cdot) vzhledem k operaci obvyklého násobení.

Pologrupa s binární operací označenou symbolem „ $+$ “ se nazývá *aditivní*. Dodržuje se zásada, že aditivně se zapisují pouze komutativní pologrupy. Pologrupa s binární operací označenou symbolem „ \cdot “ se nazývá *multiplikativní*. (Jde o aditivní či multiplikativní *způsob zápisu*.)

Příklad. Prodejní automat rozeznává tři možné vstupy, které označíme po řadě \circ (mince), \square (tlačítko) a \uparrow (kladivo). Nechť $A = \{\circ, \square, \uparrow\}$, označme S_A množinu všech konečných a neprázdných posloupností s sestavených ze symbolů \circ, \square, \uparrow . Zaveďme operaci „ \cdot “ na množině S_A tak, že pro dvě posloupnosti $s, t \in S_A$ bude $s \cdot t$ posloupnost vzniklá napojením posloupnosti t za posloupnost s . Například: $\circ\uparrow \cdot \square\uparrow = \circ\uparrow\square\uparrow$.

Operace „ \cdot “ na množině S_A je zřejmě asociativní (proveďte), ale *není* komutativní. Dostáváme tak příklad nekomutativní pologrupy.

Příklad. Buď X libovolná neprázdná množina. Uvažujme o množině X^X všech zobrazení $X \rightarrow X$. Pro skládání zobrazení „ \circ “ platí asociativní zákon, tudíž (X^X, \circ) je pologrupa.

Cvičení. Dokažte, že pologrupa (X^X, \circ) je komutativní právě tehdy, když množina X má jeden prvek.

Návod: (a) Má-li množina X jediný prvek, $X = \{a\}$, pak X^X má též jediný prvek, a sice zobrazení $\text{id}_X : a \mapsto a$.

(b) Obsahuje-li X dva různé prvky, řekněme $c_1 \neq c_2$, zaveďte zobrazení f_1 jako $x \mapsto c_1$ pro každé $x \in X$ (konstantní zobrazení s hodnotou c_1) a podobně f_2 jako $x \mapsto c_2$ pro každé $x \in X$. Ukažte, že $f_1 \circ f_2 \neq f_2 \circ f_1$.

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Cvičení. Buď A libovolná neprázdná množina, buď na A zadána operace „ \circ_2 “ („druhý operand“) předpisem $a \circ_2 b = b$.

(1) Dokažte, že (A, \circ_2) je pologrupa.

(2) Dokažte, že pologrupa (A, \circ_2) je komutativní právě tehdy, když množina A má jeden prvek.

3. Monoidy

Definice. Buď „ $*$ “ binární operace na množině A . Prvek $e \in A$ se nazývá *neutrální prvek* vzhledem k operaci „ $*$ “, jestliže pro každý prvek $a \in A$ platí

$$a * e = a = e * a.$$

Cvičení. Ověřte, že v naší pologrupě $A = \{\heartsuit, \spadesuit, \diamondsuit, \clubsuit\}$ s operaci „ \odot “ je prvek \clubsuit neutrálním prvkem.

Tvrzení. V množině A se zadanou binární operací „ $*$ “ existuje nejvýše jeden neutrální prvek.

Důkaz. Jsou-li e', e'' dva neutrální prvky, pak $e'' = e' * e'' = e'$. První rovnost platí, protože e' je neutrální prvek, druhá rovnost platí, protože e'' je neutrální prvek.

Definice. *Monoid* $(A, *, e)$ je pologrupa $(A, *)$ s neutrálním prvkem e . Monoid $(A, *, e)$ se nazývá *komutativní*, je-li pologrupa $(A, *)$ komutativní.

Připomeňme, že podle posledního tvrzení mají dva monoidy se stejnou binární operací na stejné množině i stejné neutrální prvky.

Příklad. Máme aditivní monoidy $(\mathbf{N}, +, 0)$, $(\mathbf{Z}, +, 0)$, $(\mathbf{Q}, +, 0)$, $(\mathbf{R}, +, 0)$, $(\mathbf{C}, +, 0)$ a multiplikativní monoidy $(\mathbf{N}, \cdot, 1)$, $(\mathbf{Z}, \cdot, 1)$, $(\mathbf{Q}, \cdot, 1)$, $(\mathbf{R}, \cdot, 1)$, $(\mathbf{C}, \cdot, 1)$. Všechny jsou komutativní.

Neutrální prvek v aditivním monoidu se obvykle označuje symbolem 0, neutrální prvek v multiplikativním monoidu se obvykle označuje symbolem 1.

Příklad. Buď X libovolná neprázdná množina. Pak $(X^X, \circ, \text{id}_X)$ je monoid. Je nekomutativní, pokud X má více než jeden prvek (cvičení).

Příklad. Buď A konečná množina, kterou nazveme *abeceda*. Definujme *slovo* nad abecedou A jako konečnou posloupnost $\alpha = a_1 a_2 \dots a_n$, $n \geq 0$, prvků $a_i \in A$. Číslo n se nazývá *délka* slova, značí se $\ell(\alpha)$. Pro $n = 0$ dostáváme *prázdné slovo*, značí se ω a máme $\ell(\omega) = 0$.

Množina všech neprázdných slov nad abecedou A se značí S_A^* , množina všech slov nad abecedou A včetně prázdného se značí S_A .

Na množině S_A^* zavedeme binární operaci. Jsou-li $\alpha = a_1 a_2 \dots a_p$, $\beta = b_1 b_2 \dots b_q$ dvě slova, pak se slovo $a_1 a_2 \dots a_p b_1 b_2 \dots b_q$ značí $\alpha \cdot \beta$. Nazývá se *složení* slov α a β .

Na množině S_A zavedeme binární operaci „ \cdot “ stejně jako na množině S_A^* a navíc položíme $\alpha \cdot \omega = \omega \cdot \alpha = \alpha$ pro každé $\alpha \in S_A$.

Pro libovolná slova $\alpha, \beta, \gamma \in S_A$ pak platí asociativní zákon (ověřte) a navíc existuje neutrální prvek, a sice ω . Dostáváme monoid (S_A, \cdot, ω) . Nazývá se *monoid slov* nad abecedou A .

Cvičení. Ukažte, že (S_A^*, \cdot) je pologrupa ale není monoid.

Návod: Pro libovolná slova α, β platí $\ell(\alpha \cdot \beta) = \ell(\alpha) + \ell(\beta)$. Připusťte, že β je neutrální prvek.

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Cvičení. Přidání neutrálního prvku k pologrupě. Bud' $(A, *)$ pologrupa. Vyberme jakýkoliv prvek e , který neleží v A . Označme $A^\bullet = A \cup \{e\}$. Zaved' me zobrazení $A^\bullet \times A^\bullet \rightarrow A^\bullet$ předpisem

$$(a, b) \mapsto \begin{cases} a * b & \text{jestliže } a, b \in A, \\ a & \text{jestliže } a \in A, b = e, \\ b & \text{jestliže } b \in A, a = e, \\ e & \text{jestliže } a = b = e. \end{cases}$$

- (1) Ukažte, že A^\bullet s touto binární operací je monoid s neutrálním prvkem e .
- (2) Pokud pologrupa $(A, *)$ již měla neutrální prvek, kolik neutrálních prvků bude mít A^\bullet ?
- (3) Ověřte, že $S_A^\bullet = S_A$.

4. Grupy

Definice. Bud' $(A, *, e)$ monoid. Prvek $a \in A$ se nazývá *invertibilní*, jestliže existuje prvek $b \in A$ takový, že

$$a * b = b * a = e.$$

Prvek b se nazývá *inverzní* k prvku a .

Tvrzení. Bud' $(A, *, e)$ monoid. Je-li prvek $a \in A$ invertibilní, pak k němu existuje právě jeden prvek inverzní.

Důkaz. Existence: Alespoň jeden inverzní prvek k prvku a existuje, protože a je invertibilní.

Jednoznačnost: Pripusťme, že dva prvky $b', b'' \in A$ jsou inverzní k prvku a . Pak máme

$$b' = b' * e = b' * (a * b'') = (b' * a) * b'' = e * b'' = b''.$$

Vidíme, že každé dva inverzní prvky k prvku a se rovnají.

Cvičení. Vysvětlete každou z rovností v předchozím důkazu.

Definice. Monoid, jehož každý prvek je invertibilní, se nazývá *grupa*.

Tudíž, v grupě ke každému prvku a existuje právě jeden prvek inverzní. Značí se obvykle a^{-1} , pouze v aditivním zápisu se užívá označení $-a$.

S grupou $(A, *, e)$ je pak spojeno zobrazení $A \rightarrow A, a \mapsto a^{-1}$ a taková grupa se označuje $(A, *, e, {}^{-1})$; v aditivním zápisu obvykle $(A, +, 0, -)$.

Příklady. (1) Aditivní grupy $(\mathbf{Z}, +, 0, -)$, $(\mathbf{Q}, +, 0, -)$, $(\mathbf{R}, +, 0, -)$, $(\mathbf{C}, +, 0, -)$ celých, racionálních, reálných a komplexních čísel.

(2) Multiplikatívni grupy $(\mathbf{Q}^*, \cdot, 1, {}^{-1})$, $(\mathbf{R}^*, \cdot, 1, {}^{-1})$ a $(\mathbf{C}^*, \cdot, 1, {}^{-1})$ nenulových racionálních, nenulových reálných a nenulových komplexních čísel. Zde $\mathbf{Q}^* = \mathbf{Q} \setminus \{0\}$ a podobně v ostatních případech.

(3) Je-li X neprázdná množina, pak *symetrická grupa* $S(X)$ je množina všech bijekcí $X \rightarrow X$, spolu s operacemi „ \circ “ skládání bijekcí, identickou bijekcí id_X jako neutrálním prvkem a inverzí „ ${}^{-1}$ “. Je nekomutativní, má-li X více než dva prvky.

(4) Na libovolné jednoprvkové množině existuje jediná struktura grupy. V multiplikatívni zápisu: jediný prvek je nutně totožný s jedničkou grupy 1, operace jsou nutně zadány předpisem $1 \cdot 1 = 1$ a $1^{-1} = 1$.

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Poznámka. Každé zobrazení $A \rightarrow A$ se nazývá *unární operace* na A . Kromě toho se zavádí *nulární operace* na množině A jako libovolný vybraný prvek množiny A . Na grupě $(A, *, e)$ pak máme kromě binární operace „ $*$ “ i unární operaci „ $^{-1}$ “ a nulární operaci e .

Cvičení. (1) Dokažte, že monoid $(\mathbf{Z}, \cdot, 1)$ není grupa.

Návod: Dokažte, že rovnice $2x = 1$ nemá řešení v oboru celých čísel.

(2) Dokažte, že monoid slov S_A je grupa právě tehdy, když A je jednoprvková množina.

(3) Dokažte podrobně, že $(\mathbf{Q}^*, \cdot, 1, ^{-1})$, $(\mathbf{R}^*, \cdot, 1, ^{-1})$ a $(\mathbf{C}^*, \cdot, 1, ^{-1})$ jsou grupy.

Návod: Považujte za dokázaný fakt, že ke každému nenulovému racionálnímu (reálnému, komplexnímu) číslu a existuje převrácené číslo a^{-1} splňující $a \cdot a^{-1} = 1$. Pro $a, b \in \mathbf{Q}^*$ dokažte (sporem), že $a \cdot b \in \mathbf{Q}^*$ a že $a^{-1} \in \mathbf{Q}^*$. Podobně pro \mathbf{R}^* a \mathbf{C}^* .

Následující formule jsou užitečné při počítání v grupách:

Lemma. *Bud' $(G, *, 1, ^{-1})$ grupa. Pak pro libovolná $a, b \in G$ platí:*

(1) *Jestliže $a * b = 1$, pak $b = a^{-1}$, $a = b^{-1}$;*

(2) $1^{-1} = 1$;

(3) $(a^{-1})^{-1} = a$;

(4) $(a * b)^{-1} = b^{-1} * a^{-1}$.

Důkaz. (1) Nechť $a * b = 1$, pak $b = 1 * b = a^{-1} * a * b = a^{-1} * 1 = a^{-1}$. Podobně druhá rovnost (cvičení).

(2) Plyne z (1) a rovnosti $1 * 1 = 1$.

(3) Plyne z (1) a rovnosti $a^{-1} * a = 1$.

(4) Plyne z (1) a rovnosti $a * b * b^{-1} * a^{-1} = 1$.

5. Podpologrupy

Algebraické podstruktury jsou podmnožiny algebraických struktur, které jsou „uzavřené“ vzhledem ke všem algebraickým operacím, předepsaným pro danou strukturu. Samy se pak stávají algebraickými strukturami téhož typu.

Definice. Bud' $(A, *)$ pologrupa, bud' $B \subseteq A$ podmnožina. Nechť platí implikace:

1° *jestliže $b_1, b_2 \in B$, pak $b_1 * b_2 \in B$.*

Potom se B nazývá *podpologrupa* pologrupy A .

Předpisem $(b_1, b_2) \mapsto b_1 * b_2$ je pak zadáno zobrazení $B \times B \rightarrow B$, tj. binární operace na B . Označuje se zpravidla tímž symbolem $*$. Pro všechny prvky z B platí asociativní zákon (protože platí dokonce pro všechny prvky z A). Můžeme proto hovořit o podpologrupě $(B, *)$. Kratší označení podpologrupa B je ovšem postačující.

Každá pologrupa $(A, *)$ obsahuje jako podpologrupy sama sebe a prázdnou pologrupu \emptyset . Tyto podpologrupy se nazývají *triviální* podpologrupy.

Příklad. (1) Máme do sebe vložené aditivní pologrupy $(\mathbf{N}, +) \subset (\mathbf{Z}, +) \subset (\mathbf{Q}, +) \subset (\mathbf{R}, +) \subset (\mathbf{C}, +)$ i multiplikativní pologrupy $(\mathbf{N}, \cdot) \subset (\mathbf{Z}, \cdot) \subset (\mathbf{Q}, \cdot) \subset (\mathbf{R}, \cdot) \subset (\mathbf{C}, \cdot)$.

(2) Žádná z aditivních pologrup $(\mathbf{N}, +) \subset (\mathbf{Z}, +) \subset (\mathbf{Q}, +) \subset (\mathbf{R}, +) \subset (\mathbf{C}, +)$ není podpologrupou v žádné z multiplikativních pologrup $(\mathbf{N}, \cdot) \subset (\mathbf{Z}, \cdot) \subset (\mathbf{Q}, \cdot) \subset (\mathbf{R}, \cdot) \subset (\mathbf{C}, \cdot)$, ani naopak. Důvodem je odlišnost algebraických operací.

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Cvičení. Uvažujme o pologrupě (S_A, \cdot) všech konečných a neprázdných posloupností sestavených z prvků množiny $A = \{ \circ, \square, \blacktriangleright \}$. Ukažte, že následující podmnožiny jsou podpologrupy:

- (1) Podmnožina všech posloupností, zakončených symbolem \blacktriangleright .
- (2) Podmnožina všech posloupností, v nichž po každém \circ následuje \blacktriangleright .
- (3) Podmnožina všech posloupností, obsahujících alespoň jeden symbol \circ .
- (4) Podmnožina všech posloupností, obsahujících sudý počet symbolů \circ .
- (5) Podmnožina všech posloupností, neobsahujících žádný symbol \circ .

Ukažte, že následující podmnožiny nejsou podpologrupy:

- (6) Podmnožina všech posloupností, jejichž první symbol je shodný s posledním.
- (7) Podmnožina všech posloupností, v nichž po \blacktriangleright nenásleduje \square .
- (8) Podmnožina všech posloupností, kde na sudých místech jsou \blacktriangleright .

Cvičení. Uvažujme o pologrupě (X^X, \circ) všech zobrazení $X \rightarrow X$. Ukažte, že následující podmnožiny jsou podpologrupy:

- (1) Podmnožina všech injektivních zobrazení $X \rightarrow X$.
- (2) Podmnožina všech surjektivních zobrazení $X \rightarrow X$.
- (3) Podmnožina všech bijektivních zobrazení $X \rightarrow X$.
- (1') Podmnožina všech neinjektivních zobrazení $X \rightarrow X$.
- (2') Podmnožina všech nesurjektivních zobrazení $X \rightarrow X$.

Nechť X má alespoň tři prvky. Ukažte, že následující podmnožiny nejsou podpologrupy:

- (4) Podmnožina všech zobrazení $f : X \rightarrow X$, která splňují $f \circ f = \text{id}_X$.
- (4') Podmnožina všech zobrazení $f : X \rightarrow X$, která nespĺňují $f \circ f = \text{id}_X$.

Jak je tomu v případě, že X má právě dva prvky?

Problém k řešení. Pro které množiny X je množina všech nebijektivních zobrazení $X \rightarrow X$ podpologrupa v X^X ?

Cvičení. Uvažujme o pologrupě (A, o_2) („druhý operand“). Dokažte, že každá podmnožina $B \subseteq A$ je podpologrupa.

6. Podmonoidy

Podmonoidy jsou podpologrupy, které navíc obsahují i neutrální prvek.

Definice. Buď $(A, *, e)$ monoid, buď B podmnožina v A . Nechť platí

- 1° jestliže $b_1, b_2 \in B$, pak $b_1 * b_2 \in B$ [tj. $(B, *)$ je podpologrupa v pologrupě $(A, *)$];
- 2° $e \in B$.

Potom se B nazývá *podmonoid* monoidu A .

Prvek $e \in B$ je potom neutrálním prvkem v pologrupě $(B, *)$, načež $(B, *, e)$ je rovněž monoid.

Každý monoid $(A, *, e)$ obsahuje jako podmonoidy sama sebe a monoid $(\{e\}, *, e)$. Tyto podmonoidy se nazývají *triviální* podmonoidy.

Příklad. Máme do sebe vložené aditivní monoidy $(\mathbf{N}, +, 0) \subset (\mathbf{Z}, +, 0) \subset (\mathbf{Q}, +, 0) \subset (\mathbf{R}, +, 0) \subset (\mathbf{C}, +, 0)$ resp. multiplikativní pologrupy $(\mathbf{N}, \cdot, 1) \subset (\mathbf{Z}, \cdot, 1) \subset (\mathbf{Q}, \cdot, 1) \subset (\mathbf{R}, \cdot, 1) \subset (\mathbf{C}, \cdot, 1)$.

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Cvičení. Uvažujme o monoidu (S_A^*, \cdot, ω) všech konečných posloupností sestavených z prvků množiny $A = \{\circ, \square, \blacktriangleright\}$ včetně prázdné posloupnosti ω . Ukažte, že následující podmnožiny jsou podmonoidy:

(2*) Podmnožina všech posloupností, v nichž po \circ vždy následuje \blacktriangleright .

(4*) Podmnožina všech posloupností, obsahujících sudý počet symbolů \circ .

(5*) Podmnožina všech posloupností, neobsahujících žádný \circ .

Ukažte, že následující podmnožina *není* podmonoid:

(1'*) Podmnožina všech posloupností, zakončených symbolem \blacktriangleright .

Cvičení. Uvažujme o monoidu $(X^X, \circ, \text{id}_X)$ všech zobrazení $X \rightarrow X$. Ukažte, že následující podmnožiny jsou podmonoidy:

(1) Podmnožina všech injektivních zobrazení $X \rightarrow X$.

(2) Podmnožina všech surjektivních zobrazení $X \rightarrow X$.

(3) Podmnožina všech bijektivních zobrazení $X \rightarrow X$.

Ukažte, že následující podmnožiny *nejsou* podmonoidy:

(1', 2') Podmnožina všech neinjektivních resp. nesurjektivních zobrazení $X \rightarrow X$.

Upozornění. Podpologrupa B v monoidu A může být sama o sobě monoidem a přitom nebýt podmonoidem v A .

Příklad. Nechť $A = \{\spadesuit, \heartsuit\}$ s operací „ \odot “ zadanou tabulkou

\odot	\heartsuit	\spadesuit
\heartsuit	\heartsuit	\heartsuit
\spadesuit	\heartsuit	\spadesuit

Pak je \spadesuit neutrální prvek a (A, \odot, \spadesuit) je monoid. Podmnožina $B = \{\heartsuit\}$ je uzavřená na operaci \odot , takže (B, \odot) je podpologrupa. Navíc má pologrupa (B, \odot) neutrální prvek \heartsuit , takže (B, \odot, \heartsuit) je monoid. Současně však (B, \odot, \heartsuit) není podmonoid v monoidu (A, \odot, \spadesuit) , protože mají odlišné neutrální prvky.

7. Podgrupy

Podgrupa B je podmonoid, který s každým svým prvkem b obsahuje i prvek b^{-1} k němu inverzní. Opět je jasné, že podgrupa je sama grupou.

Definice. Buď $(A, *, e, {}^{-1})$ grupa, buď $B \subseteq A$ podmnožina. Nechť platí

1° jestliže $b_1, b_2 \in B$, pak $b_1 * b_2 \in B$;

2° $e \in B$ [tj. $(B, *, e)$ je podmonoid v monoidu $(A, *, e)$];

3° jestliže $b \in B$, pak $b^{-1} \in B$.

Potom se B nazývá *podgrupa* grupy A .

Každá grupa $(A, *, e, {}^{-1})$ obsahuje jako podgrupy sama sebe a grupu $(\{e\}, *, e, {}^{-1})$. Tyto podgrupy se nazývají *triviální* podgrupy.

Příklad. Máme do sebe vložené aditivní podgrupy $(\mathbf{Z}, +, 0, -) \subset (\mathbf{Q}, +, 0, -) \subset (\mathbf{R}, +, 0, -) \subset (\mathbf{C}, +, 0, -)$ resp. multiplikační podgrupy $(\mathbf{Q}^*, \cdot, 1, {}^{-1}) \subset (\mathbf{R}^*, \cdot, 1, {}^{-1}) \subset (\mathbf{C}^*, \cdot, 1, {}^{-1})$.

Cvičení. (1) Ukažte, že dvouprvková množina $\{-1, 1\}$ je podgrupa multiplikační grupy \mathbf{R}^* .

(2) Ukažte, že množina $S = \{z \in \mathbf{C} \mid |z| = 1\}$ je podgrupa multiplikační grupy \mathbf{C}^* .

1. Pologrupy, monoidy a grupy

Podstruktury, které jsme zatím poznali, i ty, které ještě poznáme, vykazují určité shodné vlastnosti. Důkazy následujících tvrzení jsou snadná cvičení.

Tvrzení. 1. *Bud' $(A, *)$ pologrupa, bud' $(B, *)$ podpologrupa v $(A, *)$ a bud' $(C, *)$ podpologrupa v $(B, *)$. Pak $(C, *)$ je podpologrupa v $(A, *)$.*

2. Bud' $(A, *)$ pologrupa, bud'te $(B, *)$ a $(C, *)$ podpologrupy v $(A, *)$. Pak je $(B \cap C, *)$ podpologrupa v $(A, *)$.

Analogická tvrzení platí též pro podmonoidy a podgrupy.

8. Podgrupy aditivní grupy \mathbf{Z}

Jednou z algebraických úloh je popsat všechny podstruktury dané struktury. Vyřešíme ji pro aditivní grupu $\mathbf{Z} = (\mathbf{Z}, +, 0, -)$. Pro přirozené číslo $m \in \mathbf{N}$ označme

$$m\mathbf{Z} = \{mk \mid k \in \mathbf{Z}\} = \{\dots, -2m, -m, 0, m, 2m, \dots\}.$$

Ukážeme, že podmnožinami $m\mathbf{Z}$ jsou vyčerpány všechny podgrupy grupy \mathbf{Z} .

Tvrzení. *Podmnožiny $m\mathbf{Z} \subseteq \mathbf{Z}$ jsou podgrupy v grupě \mathbf{Z} a jiné podgrupy v grupě \mathbf{Z} nejsou.*

Důkaz. Ukažme, že podmnožiny $m\mathbf{Z}$ jsou podgrupy. Jsou-li km, lm libovolné dva prvky množiny $m\mathbf{Z}$, pak $km + lm = (k + l)m$ je rovněž prvek množiny $m\mathbf{Z}$, čímž je dokázána uzavřenost na binární operaci sčítání. Neutrální prvek 0 grupy \mathbf{Z} také leží v každé z množin $m\mathbf{Z}$. Nakonec, je-li km libovolný prvek množiny $m\mathbf{Z}$, pak $-(km) = (-k)m$ je rovněž prvek množiny $m\mathbf{Z}$, čímž je dokázána uzavřenost na inverzní (opačné) prvky.

Nyní dokažme, že každá podgrupa $B \subseteq \mathbf{Z}$ je shodná s některou podgrupou $m\mathbf{Z}$. Jistě $0 \in B$ (podle definice B obsahuje neutrální prvek). Rozeznávejme dva případy:

a) $B = \{0\}$. Pak $B = 0\mathbf{Z}$ (případ $m = 0$) a jsme hotovi.

b) $B \neq \{0\}$. Pak tedy existuje číslo $b \in B$, různé od nuly. Navíc existuje *kladné* číslo $b_+ \in B$. Skutečně, je-li výše zmíněné číslo $b \in B$ kladné, položíme $b_+ = b$, je-li naopak záporné, položíme $b_+ = -b$ (inverzní prvek $-b$ je číslo kladné a rovněž leží v B , protože B je podgrupa). A nakonec, existuje *nejmenší kladné číslo* $m \in B$, protože v neprázdné množině kladných celých čísel vždy existuje nejmenší číslo.

Dokažme, že takto určené číslo m je hledané číslo, pro něž $m\mathbf{Z} = B$. Ukažme nejdříve, že $m\mathbf{Z} \subseteq B$. Již víme, že $0 \in B$ a $m \in B$. Matematickou indukcí se snadno dokáže, že $km = (k - 1)m + m$ leží v B pro každé kladné $k \in \mathbf{N}$. Pak ovšem i inverzní prvky $-km$ leží v B , a tím je ukázáno, že všechny prvky množiny $m\mathbf{Z}$ leží v B .

Zbývá dokázat inkluzi $B \subseteq m\mathbf{Z}$. O libovolně zvoleném prvku $b \in B$ ukažme, že $b \in m\mathbf{Z}$. Provedme celočíselné dělení číslem $m \neq 0$ s částečným podílem q a zbytkem r :

$$b = mq + r, \quad 0 \leq r < m.$$

Pak $r = b - mq = b + (-q)m$ je rovněž prvek podgrupy B . Kdyby $r \neq 0$, pak by r bylo kladným prvkem množiny B , menším než prvek m , což je v rozporu s definicí prvku m . Proto $r = 0$, načež $b = mq$, a tedy $b \in m\mathbf{Z}$, což se mělo ukázat.